כור המשנה מסכת פאה

פרק ראשון
אלו דברים

מסכת זו עוסקת בענייני מתנות עניים. ובענין זה מצינו כמה סוגי מתנות.
הראשונה, מצות צדקה. השניה מצות מעשר עני. ושאר מתנות עניים שהם המתנות שבשדה, לקט שכחה ופאה, ובכרם, פרט ועוללות.
מצות פאה היא להשאיר בשדהו מקצת מן התבואה לצורך העניים, ולא לקצרה.
במשניות דלקמן מבוארים דיני מצות פאה, היכן צריך להניחה, ומה שיעורה, ממה וכיצד ניתנת.

משנה א'

א. האם יש שיעור למצות פאה, מדאורייתא ומדרבנן?

פאה שצריך אדם להניח בסוף שדהו, כמו שנאמר לא תכלה פאת שדך בקוצרך, אין לה שיעור, דיכול לעשות כל שדהו פאה, ויכול גם להשאיר חיטה אחת לשם פאה ויוצא ידי חובה. אמנם זה מן התורה, אבל מדרבנן יש לפאה שיעור, שתקנו חז"ל שאין פוחתין לפאה מששים (מ"א, רעיב ד"ה אלו וד"ה הפאה, מלאכ"ש).

ב. האם יש שיעור למצות בכורים, מדאורייתא ומדרבנן?

אמרה התורה ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד' אלוקיך, ולא נתנה בהם התורה שיעור (מ"א, רע"ב ד"ה והבכורים), דהיינו אם קרא לכל שדהו בשם בכורים, קדש בל השדה, ואם לא הפריש אלא אשכול אחד או שבולת אחת לבכורים, גם כן נפטר מן התורה (מלאכ"ש). וגם מדרבנן אין בהם שיעור (תוי"ט ד"יה והבכורים).

ג. מהו הראיון, ומה שיעורו?

אמרה התורה שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך, וזו המצוה נקראת בלשון חז"ל ראיון, על שם יראה כל זכורך, ופירוש מצוה זו שחייב אדם להראות בעזרה בשלש הרגלים, ואין למצוה זו שיעור, דיוצא בראיה ברגע אחד, ומכל מקום יכול להכנס לעזרה כמה שירצה (מ"א, רע"ב ד"ה והראיון, הגר"א בשגו"א), וכל המרבה הרי זה משובח (הגר"א בשגו"א). ויש אומרים דמה שאמרה המשנה והראיון היינו מה שחייב אדם להביא כשעולה לרגל עולת ראיה ושלמי חגיגה, כמו שכתוב ולא יראו פני ריקם, ואין לזה שיעור, דיכול אדם להביא קרבנות אלו בסכום כל שהוא, כמו שכתוב איש כמתנת ידו. אמנם זה מן התורה, אבל חכמים נתנו בזה שיעור, דעולת ראיה לא יהיה ערכה פחות ממעה כסף, ושלמי חגיגה לא יהיה ערכם פחות משתי כסף (מ"א, רע"ב ר"ה והראיון).

ד. אלו סוגי גמילות חסדים מצינו, ולאיזו אין שיעור?

שני סוגי גמילות חסדים מצאנו, גמילות חסדים בגופו, כגון ביקור חולים וקבורת המת וכיוצא בזה, וגמילות חסדים בממונו, כגון פדיון שבויים ולהלביש ערומים ולהאכיל רעבים (מ"א, רע"ב ד"ה והראיון). ולגמילות חסדים בגופו אין שיעור (מ"א, רע"ב שם).

ה. האם לגמילות חסרים בממונו יש שיעור, ומה הוא?

לגמילות חסדים בממונו יש שיעור, ושיעורו הוא שכל פעם שתבוא מצוה כזו לידו יתן עד חמישית מן הריוח שבנכסיו ויותר אינו מחוייב, דכך אמרו חכמים, המבזבז אל יבזבז יותר מחומש (מ"א, רע"ב ד"ה וגמילות).

ו. האם צריך אדם להפריש חומש זה כדי שיהיה מצוי לו כשתבוא מצוה לידו?

צריך אדם להפריש חמישית הריוח בכל עת כדי שיהיה מצוי בידו ויוכל לקיים גמילות חסדים זו שבממונו בכל עת שתזדמן לידו, ובזה יוצא ידי חובתו (רע"ב ד"ה וגמילות).

ז. האם לתלמוד תורה יש שיעור?

לתלמוד תורה אין שיעור (מ"א). דלפעמים יוצא באמירת תיבה אחת, דגם בתיבה אחת מקיים מצות תלמוד תורה, אך אם יש לו פנאי גם כן אין לה שיעור, שכתוב והגית בו יומם ולילה, ואין לה שיעור שיהיה רשאי להבטל ממנה (הגר"א בשנו"א).

ח. אלו מצוות אדם נהנה משכרן בעולם הזה, ומאיזה שכר?

אדם המקיים כיבור אב ואם, אוכל משכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר כבד את אביך ואת אמך למען יאריכו ימיך ולמען יטב לך (מ"א, תוי"ש ד"ה כבוד). וכן מי שגומל חסדים עם הבריות, שכתוב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (מ"א, תוי"ט ד"ה כבוד). וכן המביא שלום בין אדם לחבירו, שלומדים גזירה שוה מגמילות חסדים, שגמילות חסדים כתוב רודף וכו' ימצא חיים וכו', ובהבאת שלום כתוב בקש שלום ורדפהו, בשניהם כתוב רדיפה (שם, שם). ומכל מקום אינו אוכל בעולם הזה הקרן, רק מפירותיהן של מצוות אלו, אבל הקרן קיימת לו לעולם הבא (מ"א).

ט. איזו מצוה היא החשובה ביותר?

תלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות (מ"א), כי בתלמוד תורה יזכה האדם בכל המצוות, שהתלמוד מביא לידי מעשה (תוי"ט ד"ה ותלמוד).

משנה ב'

י. מה הוא שיעור פאה, מן התורה ומדרבנן?

מדרבנן אין פוחתין לפאה מששים, אבל אין לפאה שיעור מן התורה (מ"ב, רע"ב ד"ה אין וד"ה אף על פי).

יא. היה בשדה מקום ששם השבלים טובות יותר ממקום אחר בשדה, כיצד ישער ששים כשנותן פאה?

לפי הגירסא במשנה, הכל לפי רוב הענבה, בבי"ת, מתפרשת המשנה שהכונה לגודל הגרגרים וקטנן, שאם היו השבלים של שדה במקום אחד מלאות וטובות ובמקום אחר צנומות דקות, לא יניח הפאה כולה מן הרעות, אלא ישער ששים לרע וליפה (מ"ב, רע"ב ד"ה ולפי).

יב. המשנה אומרת שנותן פאה לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה. מה פירוש דברים אלו?

לדעת הרע"ב מתפרש הכל לפי גודל השדה, שאם שדהו גדולה ועניים מועטים נותן ומוסיף על ששים לפי גודל שדהו, ואם שדהו קטנה ועניים מרובים מוסיף על ששים לפי רוב העניים (רע"ב ד"ה הכל). ומה שאמרה המשנה ולפי הענוה, יש גורסים ענוה בוי"ו, כלומר לפי רוב ענוותו ירבה לעניים, לשון וענותך תרבני. ורמב"ם פירש לשון עניה כלומר מה שתענה הארץ, אם רב אם מעט (רע"ב ד"ה ולפי). והתוי"ט תמה על פירושו, ופירש דהכונה שלעולם לא יפחות משישים, אפילו אם השדה גדולה והעניים מועטים, ואם השדה קטנה או העניים מרובים יוסיף על שישים (תוי"ט ד"ה לפי גודל).

משנה ג'

יג. היכן וכיצד צריך להניח את הפאה?

דעת תנא קמא שנותנים פאה אפילו מתחילת השדה ומאמצעה (מ"ג), ואין צריך להניח פאה בסוף שדה, שנאמר, לא תכלה פאת שדך לקצור, אמרה תורה תן פאה ואף על פי שיש לך עדיין קמה לקצור (רע"ב ד"ה מתחילת). ודעת רבי שמעון שאף על פי שריבה הכתוב שאפשר להניח פאה בתחילת השדה ובאמצעה, ויש תורת פאה למה שנתן, מכל מקום לא יצא ידי חובת פאה אלא אם כן נתן בסוף השדה פאה שיחד עם מה שנתן באמצע ובתחילה יש בסך הכל אחד משישים. ובפירוש זה מוכח בירושלמי (מ"ג, רע"ב ד"ה ובלבד). ולדעת הרמב"ם פירוש דעה זו הוא, שצריך שיניח בסוף השדה אחד משש חוץ ממה שהניח בתחילה ובאמצע (רע"ב שם). ודעת רבי יהודה, שאם שייר בסוף שדהו אפילו קלח אחד, נחשב כל מה שהנית בתחילת השדה ובאמצעו לפאה, ואם לא שייר, אין להם דין פאה, רק דין הפקר (מ"ג, רע"ב ד"ה ואם לאו).

יד. במה חולקים רבי יהודה ורבי שמעון?

שניהם סוברים שצריך להניח פאה בסוף שדהו, וחולקים באם לא הניח כנ"ל והניח רק בתחילתה או אמצעה, שלדעת רבי יהודה באופן זה מה שהניח באמצע ובתחילה אינה חשובה פאה אלא דין הפקר יש לה, ודעת רבי שמעון שמכל מקום היא חשובה פאה, אלא דלא נפטר בעל השדה בזה מחיוב פאה. והלבה כרבי שמעון (רע"ב ד"ה אם שייר).

משנה ד'-ה'

טו. באלו דברים יש חיוב פאה?

צריך שיהיו בו חמישה תנאים, שיהיה אוכל, ונשמר, וגדוליו מן הארץ, ולקיטתו כאחת, ומכניסו לקיום (מ"ד).

טז. מנין שצריך שיהיה אוכל, ומה בא למעט בכלל זה?

אמרה תורח בחיוב פאה ובקוצרכם, ואין קצירה אלא בדבר הראוי לאכילה (מ"ד רע"ב ד"ה כל דבר). ובא למעט ספיחי סטים, שאף על פי שהן אוכל על ידי הדחק, מכל מקום לאו אוכל מיקרו ואין חייבין בפאה (שם).

יז. מנין שצריך שיהיה נשמר, ומה בא למעט בכלל זה?

אמרה תורה בחיוב פאה לעני ולגר תעזוב אותם, פרט להפקר שכבר נעזב (מ"ד רע"ב ד"ה ונשמר), ובא למעט הפקר שאין לו שומרים שאינו חייב בפאה (שם).

יח. מנין שצריך שיהיה גידולו מן הארץ, ומה בא למעט בכלל זה?

אמרה תורה בחיוב פאה, קציר ארצכם, שיהיה מחובר לארץ, ובא למעט כמהין ופטריות שאין להם שורש בארץ וגדוליהם מן האויר, שאין חייבין בפאה (מ"ד רע"ב ד"ה וגידוליו).

יט. מנין שצריך שיהיה לקיטתו כאחד, ומה בא למעט בכלל זה?

אמרה תורה בחיוב פאה קציר, משמע דבר הנקצר הרבה ביחד, ובא למעט תאנה וכיוצא בה, שהם אילנות שנלקטים פירותיהם שמתבשלים בהם ראשון ראשון (מ"ד רע"ב ד"ה ולקיטתו כאחד).

כ. מה בא למעט בכלל זה שצריך שיהיה מכניסו לקיום, ומנין למדנו לכלל זה?

בא למעט ירק שאינו מתקיים אלא מתעפש מיד, ולמדנו לכלל זה ממה שכתוב בפרשת פאה לא תכלה פאת שדך בקצרך, ואין הירק נקצר (מ"ד רע"ב ד"ה ומכניסו לקיום).

כא. אלו דברים הם בכלל חיוב פאה כיון שמתקיימים בהם כל התנאים הנ"ל?

תבואת מחמשת המינים, חטה ושעורה וכוסמת שבולת שועל ושיפון, וקטניות, פולין ואפונים ועדשים ודומיהן, הם בכלל זה להתחייב בפאה [כשאינם הפקר] (מ"ד, רע"ב ד"ה בכלל). ובאילנות, האוג, שהוא אילן שהפרי שלו אדום, וקורין לו בלע"ז קורנ"י אולי"ס. והרמב"ם פירש שהוא צמח שמעבדים בו העורות וקורין לו בערבי סומא"ק, והאשכולות שלו ראויין לאכילה (מ"ה, רע"ב ד"ה והאוג), והחרובין והאגוזים והשקדים והגפנים והרמונים והזיתים והתמרים, כולם חייבים בפאה (מ"ה). ולאו דוקא אלו שמנה התנא חייבים בפאה ולא מיני אילנות אחרים, אלא הכונה לאלו ודומיהם (רע"ב ד"ה והאוג).

משנה ו'

כב. האם פאה חייבת במעשרות, ומתי?

פאה פטורה מן המעשרות, ואפילו אם לא הניח פאה בשדה במחובר חייב לחפריש מן התלוש, והפאה שמפריש מן התלוש ונותן לעניים פטורה מן המעשרות (מ"ו, רע"ב ד"ה לעולם), וכל זה עד שימרח, דהיינו שיעשה ברי וצבור של תבואה, אבל אם בא להפריש פאה אחר שמירח, צריך שיפריש התרומה והמעשרות תחילה ואחר כך יטול הפאה, שאין פטור מן המעשרות אלא הפאה שניטלה קודם המירוח (שם, רע"ב ד"ה עד שימרח).

כג. האם הפקר חייב בתרומות ומעשרות, מתי, ומנין?

המפקיר תבואתו ובא אחר וזכה בה, אין הזוכה בה חייב במעשרות, שכתוב במעשרות ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, יצא הפקר שידך ויד הלוי שוין בו (רע"ב ד"ה וגותן). וכל זה כשהפקיר תבואתו קודם שמירח, אבל המפקיר תבואתו לאחר המירוח, אין ההפקר ההוא פוטר מן המעשר (מ"ו, רע"ב שם).

כד. המאכיל תבואה לבהמתו, האם צריך לעשר קודם, ומתי?

מאכיל אדם לבהמה ולחיה ולעופות ופטור מן המעשרות, עד שימרח (מ"ו).

כה. באיזה אופן יכול אדם לאכול מתבואתו בלא הפרשת תרומות ומעשרות, ומה החילוק ממאכיל בהמתו?

אפילו הוא עצמו מותר לאכול אכילת עראי קודם מירוח, אבל הבהמה אוכלת קודם מירוח אפילו אכילת קבע (רע"ב ר"ה מאכיל).

כו. הזורע, האם צריך לצשר את הזרעים קודם זריעה, ומדוע?

לדעת רבי עקיבא נוטל אדם מן הגורז וזורע, ופטור מו המעשרות, עד שימרח (מ"ו). וטעמו, דמן התורה הזורע פטור מן המעשר אפילו לאחר מירוח, שנאמר עשר תעשר ואכלת, דוקא לאכילה, וזורע לא נקרא ואכלת, רק מדרבנן חייב במעשרות, וסובר רבי עקיבא דקודם מירוח פטור מן המעשר אפילו מדרבנן. ואין הלכה כרבי עקיבא (רע"ב ד"ה נוטל).

כז. כהן או לוי שקנו תבואה מן הגורן, האם יכולים לקחת לעצמם את המעשרות, מתי, ומדוע?

כהן או לוי שקנו תבואה מן הגורן, אם קנו קודם מירוח, שעדיין לא הוקבעה תבואה זו למעשר, המעשרות שלהם. אבל אחר מירוח, שנתחייבה תבואה זו במעשרות, צריכים לתת המעשרות לאחרים, שקנסו חכמים שיהיו חייבים להפריש תרומות ומעשרות ולתת אותם לכהנים ולוים אחרים בדי שלא יהיו קופצים לקנות תבואה או יין לגתות ולגרנות כדי להפקיע מתנות אחיהם (מ, רעיב דיה שלקחו).

כח. מי שהקדיש את גרנו ופדאו, האם תבואה זו חייבת במעשרות, מתי ומדוע?

מי שהקדיש גרנו ופדאו אחר כך מיד הגזבר, וכשהיה ביד ההקדש עדיין לא נתחייב במעשרות, כגון שלא נתמרח עדיין, חייב הפודה להוציא ממנו המעשרות. אבל אם נתמרח הגורן ביד הגזבר של הקדש, הואיל ובשעה שהיה ראוי שיוקבע למעשר, דהיינו בזמן המירוח, היתה ביד הקדש, אין הפודה חייב להוציא ממנו מעשרות, שההקרש פטור מן המעשרות (מ"ו, רע"ב ד"ה המקדיש).